

ÁLLAMBÖLCSELETI TÖREDÉK

A legelső kérdés – hogy recenziókat némiképp publicisztikus fölütéssel indítjuk –, hogy kinek is a műve ez az elegáns kiállítású kötet: Somló Bódogé vagy Takács Péteré?

Somló Bódogé elsősorban, persze. A kötet annak a töredékben maradt monografikus vállalkozásnak a szövegét teszi hozzáférhetővé, amely eddig a századforduló–századelő kiemelkedő szociológusának-jogfilozófusának hagyatékában lappangott. Somló, a mostanában megélnékülő magyar filozófiatörténeti kutatások is úgy tartották számon, életének utolsó éveiben elhallgat. 1920 őszén – a forradalmak bukása és Trianon sokkja következtében átélt történelmi-egzisztenciális válság nyomán – elkövetett öngyilkossága előtt fölhagy szisztematikus kutatásaival, alkalmi írásokat publikál csupán: Platónról meg Machiavelliről tesz közzé egy-egy esszét. Ezek az állambölcseleti megközelítésű írások inkább csupán a maga életproblémáival folytatott küzdelmének szubtilis dokumentumai. Az utóbbi néhány évben aztán fokozatosan kiderült, hogy nem, nem így áll a helyzet: a két esszé egy terjedelmesebb kézirat részlete, a kéziratból pedig a jogfilozófus Varga Csaba, különféle folyóirat-közleményekben, újabb önálló fejezeteket kezdett közzétenni. Most pedig, ezzel az imponáló kötettel, elének került a teljes opusz, a magyar gondolkodástörténetnek ez a teljességében eddig ismeretlen, rendkívül izgalmas dokumentuma.

De csaknem ugyanilyen joggal lehet mondani, hogy a kötet voltaképpen Takács Péteré. Ő, az elsősorban államelméleti közleményeiről ismert jogbölcselelő volt az, aki a kéziratot egészében kézbe vette, összeszerkesztette, publikálásra alkalmassá tette, és kiegészítő dokumentumokkal látta el. A feladat nagyságrendjét alighanem csak az képes teljességében értékelni, aki maga is fogott már hasonló vállalkozásba. Somló kézírata egyenetlen maradt: bizonyos fejezetei – elsősorban az a kettő, amelyből az említett utolsó két publikációja is készült – csaknem nyomdakésznek tűnnek, mások vázlatosabbaknak-töredékesebbeknek látszanak, ismét mások meg inkább afféle olvasónaplóként-idézetgyűjteményként hatnak. A szövegkorpuszt egybeolvasni, a mű szerkezetét megkomponálni, az idegen nyelvű – görög, latin, német, francia, angol – idézeteket lefordítani, az utalások pontos forrásának utána járni, a szöveg egészét egységesen olvashatóvá tenni: hatalmas, komoly fölkészültséget és rendkívüli kitartást követelő munka. Takács a szöveget ráadásul számos kiegészítő dokumentummal látta el: írt a kötethez előszót és Somló államelméleti nézeteit rekonstruáló-értelmező tanulmányt – illetve helyet adott a szöveganyag korábbi részleteit publikáló Varga Csaba értelmezésének –, elkészítette Somló részletes életrajzát, és összeállította műveinek bibliográfiá-

ját, magyarázó jegyzeteket és kiegészítő dokumentumokat-fényképeket csatolt a szöveghez.

Hogy a kész kötetet értékelni legyünk képesek, induljunk távolabbról. Somló Bódog (1873–1920), ismételjük, a magyar filozófiai gondolkodás kiemelkedő alakja. Pályája csaknem mintaszerűen követi azt a hatalmas átalakulást, amely alkotókorszaka – az előző század utolsó és az új század első két évtizede – kontinentális filozófiájában végbemegy. Mintha nem is egyetlen alak volna, hanem inkább két különböző személyiség: gondolkodói útját olyan éles fordulat vágja ketté. Szomorúan rövidre szabott alkotói pályájának közepén, az új évszázad első évtizedének végén bekövetkező cezúra mind diszciplinárisan, mind irányzati tekintetben határozottan kettéosztja a munkásságát. Diszciplinárisan a szociológiától a filozófia-jogfilozófia felé fordul, irányzati tekintetben a naturalista pozitívizmus hívéből az antinaturalista neokantianizmus elkötelezettje lesz. Korai korszakának nagyhatású munkája, a szabadpiac és az „állami beavatkozás” – vagy mint értelmező írásaiban itt Takács éles szemmel veszi észre: valójában inkább csupán az „állami szabályozás” – viszonyának problémáját szemügyre vevő monográfiája a társadalom naturalista magyarázóelméletére épül. Diszciplináris és irányzati váltása utáni korszakának kiemelkedő munkája, voltaképpeni főműve, német nyelven született jogi alaptana – ez a talán máig a magyar jogelméleti irodalom legjelentősebb művének tekinthető, a kontinentális és az angolszász jogbölcseletre egyaránt számottevő hatást gyakorló mű – szubtilis kantianus fogalmi distinkciókkal építkező, markánsan normativista nagymonográfia. Utolsó nagyobb vállalkozása, – szisztematikus jogi értéktana propedeutikájaként tervezett – etikája megalapozásának szánt ismeretelmélete újabb gondolati váltás nyomait mutatja: a csak tragikus halála után napvilágot látott munka a neokantianizmustól a bolzanoi-husserli érvényességfilozófia felé próbál továbblépni. Mindeddig, úgy tudtuk, ennyi az *oeuvre*, ami utána maradt. Most, ennek a kötetnek az olvastán tudjuk meg, hogy az életműnek igenis van még egy fejezete: ez a bizonyos, befejezetlenségében is tiszteletet parancsoló, nagyszabású államelméleti monográfia. A szociológia, a jogfilozófia, az ismeretelmélet után, íme, itt van az állambölcselet is.

Maga a szöveg, Somló munkája két nagyobb egységből áll. Az egyik egység szisztematikus fejtegetéseket nyújt általában az államról, illetve az állambölcselet történetének általános tanulságaira vonatkozóan. A másik – jóval terjedelmesebb – egység a filozófiatörténet néhány klasszikusának állambölcseleti nézeteit rekapitulálja és értelmezi: a kiválasztott és szerepeltetett szerzők, történeti rendben, Platón, Xenophón, Arisztotelész, Cicero, Ágoston, Tamás, Kempis Tamás és Machiavelli. A tervezett monográfia ilyenformán, láthatóan, gondolkodástörténeti keretbe helyezett állambölcseleti mű lett volna. A gondolkodók kiválasztása azt mutatja, hogy nem a kanonikus rang a meghatározó. Sem Xenophón, sem Kempis Tamás nem szerepel a szigorúbb filozófiatörténeti kánonban, Cicero és Machiavelli gondolkodói jelentőségéről pedig maga Somló fogalmaz meg szigorú

ítéletet; előbbiről, hogy eredetiség és mélység tekintetében elmarad görög elődei mögött, utóbbiról, hogy inkább csak problémafelvető, semmint problémamegoldó gondolkodó, aki a pogány és a keresztény államfilozófia közötti szintézist, kellő bölcséleti mélység híján, nem képes megteremteni. A megoldás azt mutatja, hogy Somló meghatározó szempontja nem önmagában a gondolkodói nagyság: a tartós, történetileg átívelő és a jelenben is érezhető gondolati hatás inkább.

A gondolatmenetek két legszembeűnőbb jellemvonása – mint az értelmező Takács helyesen fölhívja rá a figyelmet, de a kötet olvasója is megerősítheti – a konzervativizmus és az aktualizálás. Az állam mibenlétéről és az egymást követő állambölcséletek jelentőségéről, egyrészt, olyan bölcselő elmélkedik itt, aki határozottan szakít a maga radikalizmusával, és nyilvánvalóan konzervatív nézeteket kezd vallani. A radikálisok régi eszmetársa, a *Huszedik Század* egykori szerkesztője, a Társadalomtudományi Társaság valahai alapítója a történelmi katalizmákból azt a tanulságot vonja le, hogy az állami intézmények feladata épp a radikalizmus megfékezése, a forradalmi akcionizmus lehető megakadályozása. Ez a bölcselő, másrészt, nem öncélúan próbál elmélyedni a múlt fölhalmozott gondolataiban, hanem azok jelenre vonatkoztatott értelmezését igyekszik nyújtani. Nem historizál – aki historizál, az nem a múltat akarja megismerni és megérteni, hanem a jelen döntéseit szeretné alátámasztani történelmi példákkal –, de aktualizál: a jelen felől olvas és értelmez. Megint csak világosan, a megélt politikai összeomlást megértendő és magyarázandó.

Kiemelkedően érdekes olvasmány: a magyar eszmetörténet egyik legnagyobbjának, olyan gondolkodónak a dokumentuma, akinek akár még töredékei, nyers olvasmányidézetei is megismerésre és megőrzésre méltók. Filozófiatörténelmi ismereteinket gyarapító kiadvány: amit eddig rosszul vagy pontatlanul tudtunk, azt olvastán, íme, most kicsit jobban és árnyalatnyit pontosabban fogjuk tudni. A szerkesztői-szöveggondozói alázat tiszteletreméltó megnyilvánulása: példát mutat rá, milyen koncepciózus, elmélyült, alapos és szorgalmas munkát kíván a hasonló szövegek gondozása, milyen tudás, körültekintés, óvatosság és kitartás kell a hasonló szöveggözlések kiadásához. Amit kezünkbe kaptunk: a hozzáértőnek, mondhatni, valóságos szellemi csemege.

A kötet, befejezésékképp mondjuk el róla, egy államtudományi OTKA-NKFIA-kutatás keretei között jött létre, a kutatás eredményeinek közzétételére létrehozott, *Florilegium* című könyvsorozat darabjaként. Az elnevezés, mint a szerkesztő fölidézi, egy középkori gyűjteményre – antik szerzőknek és egyházatyáknak a Sorbonne könyvtárában őrzött szövegeit közrebocsátó, sokszor lemásolt és többször kiadott szemelvényválogatásra – utal vissza. A tervek között szerepel, hogy a sorozatban hamarosan megjelentetik a „Somló-affér” dokumentumait is. A „Somló-affér”, tudni kell róla, az az élénk sajtóvita és parlamenti interpellációig is eljutó botrány, amely a Társadalomtudományi Társaságban tartott 1903-as előadása – illetve Adynak ezt ismertető és üdvözlő cikke – nyomán

támad, az akkor fiatal Somlót a progresszív mozgalmak jelképes személyiségévé avatva. Megint valami olyasmi, amelyről hallani ugyan minden érdeklődő hallott, de amelyet olvasni nemigen olvasott senki sem. Csak remélni tudjuk, hogy valóban marad energia és kerül pénz a híres-hírhedt eset anyagának közlésére is. *(Takács Péter szerkesztő: Állambölcseleti töredék: Somló Bódog írásai és hátrahagyott jegyzetei egy megírni tervezett Állambölcseletből [Iuris Dictio, Florilegium]. Budapest: Gondolat Kiadó, 2016)*

Perecz László

filozófiatörténész